

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARNI NUTQINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Qo'qon DPI "Maxsus pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

Xovodillayev Murodjon

Qo'qon DPI "Maxsus pedagogika" kafedrasi talabalari

Tilovmurodova M.

Mahmudova S.

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqiy faoliyatini shakllantirish tahlil qilingan. nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni korreksiyalovchi ta'lim va tarbiyalash tizimi yoritilgan. Oddiy leksik va grammatik tuzilmalarni yasash, predloglar haqidagi bilimlarni kengaytirish bo'yicha ishlar ko'rsatilgan, bolalarni sodda va murakkab gaplar tuzishga o'rgatish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar. nutqiy nuqson, so'z, fonema, bilish jarayonlari, leksika, grammatika, sensor, motor

Nutqni rivojlantirishda og'ishlar bo'lgan bolalarda nutqning leksik va grammatik tuzilishini shakllantirishga tuzatish usullarida alohida ahamiyat beriladi. Shunday qilib, bir qator mualliflar leksik va grammatik tuzilmalarning shakllanishida ma'lum bir ketma-ketlikni ko'rsatadilar.

"Umumiy nutqi rivojlanmagan bolalarni maxsus bolalar bog'chasida maktabga tayyorlash"[1.26] nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni korreksiyalovchi ta'lim va tarbiyalash tizimi yoritilgan. U nutqning leksik va grammatik tuzilishini ma'lum bir ketma-ketlikda rivojlanishini ta'minlaydi. Oddiy leksik va grammatik tuzilmalarni yasash, predloglar haqidagi bilimlarni kengaytirish bo'yicha ishlar ko'rsatilgan, bolalarni sodda va murakkab gaplar tuzishga o'rgatish yo'llari yoritilgan. Bu izchil nutq bo'yicha tuzatish ishlarini taqdim etadi, shuningdek, darsda ishlatilishi mumkin bo'lgan nutq materialini o'z ichiga oladi.

Professor T.B. Filicheva va T.V. Tumanova leksik va grammatik tuzilmani, uning grammatik tuzilmalarini otlarning sifatlar, sonlar va fe'llar bilan muvofiqlashtirishni o'zlashtirishga asoslangan bosqichli tizimning muhimligini ko'rsatadi. Qo'llanmada nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda leksik va grammatik tuzilmani shakllantirish bo'yicha eslatmalar mavjud. Ilovada ish bo'yicha tavsiyalar mavjud bo'limlar keltirilgan.

"Umumiy nutq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarda lug'at va grammatik tuzilmani shakllantirish"[2.34] ishida R.I. Lalaeva va N.V. Serebryakova bolaning so'z boyligini rivojlantirish asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda lug'at va grammatik tuzilmani shakllantirish bo'yicha nutq terapiyasi ishini tasvirleydilar. Shuningdek, leksik va grammatik tuzilmalarni

shakllantirish, ularni maxsus tanlangan mashqlar yordamida mustahkamlash usullari taqdim etilgan.

"Bolalar bog'chasida nutq terapiyasi" da nutq terapevti o'qituvchisi L.N. Smirnova[3.45] ko'p funktsiyali xarakterga ega bo'lgan materialni taqdim etdigan. Murakkablikni oshirish tartibida tanlangan o'yinlar va mashqlar nutqning barcha tarkibiy qismlarini, shu jumladan leksik va grammatik tuzilmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Umumiy nutqi rivojlanmagan bolalarni korreksion ta'lim va tarbiyalash tizimi "Maktabgacha yoshdagi bolalarda umumiy nutqning kam rivojlanganligini bartaraf etish"[4.17] qo'llanmasida yoritilgan. Unda maktabgacha yoshdagi bolalar nutqning leksik va grammatik tuzilishi rivojlanmaganligining asosiy ko'rinishlari batafsil tavsiflangan. Nutqning tovush tomonini shakllantirishning asosiy usullari, so'z boyligi, grammatik tuzilishi, izchil nutqi bayon etilgan. L.F. Spirova ishida "Bolalarda nutq buzilishlarini aniqlash usullari"[5.45] maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini tekshirish metodikasini ko'rsatadi.

bolalarda aksariyat hollarda kuchli qo'zg'aluvchanlik, kayfiyatning tez o'zgaruvchanligi, qo'rquvlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan emotsional buzilishlarni aniqlash mumkin. Qo'rquv xatto eng oddiy taktil ta'sirlar, tana xolatini yoki atrof ko'rinishini o'zgartirish natijasida ham yuzaga kelishi extimoldan xoli emas. Ayrim bolalar balandlikdan, yopiq eshiklardan, qorong'ulikdan, yangi o'yinchoq, notanish insonlardan qo'rqadilar. Giperkinetik sindromga ega bolalarda qo'rquvlar vital (xayotiy) dizadaptatsiya sindromiga o'tib ketishi mumkin. Bunda turli ko'ruv va eshituv ta'sirlariga bolalar chamalovchi emas, balki ximoya reaksiyasi bilan javob beradilar. Kuchli qo'zg'aluvchanlik, zaif iroda, to'siqlarni yengib o'ta olmaslik va ularni yengishga bo'lgan motivatsiyaning kuchsizligini ko'rish mumkin.

Shunday qilib, nazariy materialni o'rganib chiqib, biz umumiy rivojlanmagan nutq buzilishlari tizimli xususiyatga ega ekanligini va nutq rivojlanishining ko'p jihatlariga ta'sir qilishini aniqladik. Umumiy nutqning rivojlanmaganligi etiologiyasi bolaning umumiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi turli xil noqulay omillardan iborat.

NRB guruhining asosiy kontingenti nutqni rivojlantirishning uchinchi darajasiga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalardan iborat bo'lganligi sababli, ushbu darajadagi bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlari batafsil tavsiflangan.

Tuzatish ishidagi asosiy qiyinchilik leksik va grammatik tuzilmalarni shakllantirish bo'lganligi sababli, bu ishga alohida e'tibor berilishi kerak. Mayjud leksik va grammatik tuzilmalarni shakllantirishda ma'lum ketma-ketlikni hisobga olish, ko'rgazmali va tarqatma materiallardan foydalanish, turli mashqlar va o'yinlarni o'tkazish, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqning rivojlanish dinamikasini o'rganish kerak.

Tuzatish va rivojlantirish ishlarini boshlashdan oldin, NRB guruhidagi har bir bolaning nutq terapiyasi tekshiruvini o'tkazish kerak.

Umumiy nutqning kam rivojlanganligi - bolalarda normal eshitish va intellektga ega bo'lgan nutq tizimining barcha tarkibiy qismlarining tovush va semantik tomoni bilan bog'liq shakllanishi buzilgan turli xil murakkab nutq buzilishlari hisoblanadi.

Tizimli kasallik bo'lib, umumiy rivojlanmaganlik nutq faoliyatining tipik buzilishlarida namoyon bo'ladi, chunki barcha lingvistik tuzilmalar yetarli darajada shakllanmagan. Umumiy nutqning kam rivojlanganligining yetakchi belgisi uning kechroq boshlanishidir: bolalarda birinchi so'zlar 3-4 yoshda, ba'zan esa 5 yoshda paydo bo'ladi.[6.263-267] U yoki bu darajada tovushlarning talaffuzi va farqlanishi buziladi, morfemalar tizimini o'zlashtirish to'liq adekvat emas. Bolalarda nutqning leksik va grammatik tuzilishi buzilgan: lug'at kundalik lug'at bilan cheklangan va me'yordan ham miqdoriy, ham sifat ko'rsatkichlari bo'yicha orqada qoladi, gapda so'zlarning noto'g'ri kelishish qayd etiladi, grammatizmlar kuzatiladi. Ushbu maktabgacha yoshdagi bolalar nutqni tushunishni buzgan, so'zlarning bo'g'in tuzilishida xatolar mavjud va izchil nutq rivojlanmagan. Umuman olganda, nutq kam tushuniladi, nutq faolligi yetarli emas, bolalar muloqotga kirishmaydi, o'zini tuta olmaydi, ko'pincha so'zlar imo-ishoralar, yuz ifodalari bilan almashtiriladi.

Noto'g'ri nutq faolligi bolalarda hissiy, intellektual va affekt-irodaviy sohalarning shakllanishida iz qoldiradi. Nutq nuqsoni neyropsik va kognitiv faoliyatning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi, shuning uchun ko'pincha nutq to'liq rivojlanmagan bolalarda aqliy rivojlanish tezligining kechikishi kuzatiladi, diqqat, xotira, fikrlashning shakllanishi normadan farq qiladi, bu namoyon bo'ladi. oliy ruhiy funktsiyalarning etukligida.[7] Diqqatning yetarli darajada barqaror emasligi, uni taqsimlash imkoniyatlarining cheklanganligi qayd etilgan. Bolalarda nisbatan saqlanib qolgan semantik, mantiqiy xotira bilan og'zaki xotira pasayadi, yodlash unumdorligi, og'zaki-mantiqiy fikrlash zarar ko'radi. Ular murakkab ko'rsatmalar, elementlar va vazifalar ketma-ketligini unutishadi. Bolalar tez charchash, chalg'itish va charchoqning kuchayishi bilan ajralib turadi.

Umumiy somatik zaiflik bilan bir qatorda, nutq umumiy rivojlanmagan bolalarda, shuningdek, harakatlarning yomon muvofiqlashtirilishi, o'lchovli harakatlarni bajarishda noaniqlik, tezlik va epchillikning pasayishi bilan tavsiflangan vosita sohasining rivojlanishida bir oz kechikish ham xarakterlidir. ijro. Maktabgacha yoshdagi bolalardagi eng katta qiyinchiliklar og'zaki ko'rsatmalarga muvofiq harakatlarni bajarishda aniqlanadi. Bolalarda qo'l barmoqlarini muvofiqlashtirish yetarli emas (vosita, ko'nikmalari rivojlanmagan), sekinlik, bir holatda tiqilib qolganligi aniqlanadi.

Umumiy nutqning rivojlanmaganligi mustaqil buzilishdir, lekin u nutq patologiyasining eng murakkab shakllarida kuzatilishi mumkin: alaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya - grammatik tuzilishdagi lug'atning etishmasligi va fonetik-fonemik rivojlanishdagi bo'shliqlar mavjud bo'lgan hollarda. bir vaqtning o'zida oshkor qilingan. Nutqning rivojlanmaganligi boshqacha kelib chiqishi va shunga mos ravishda g'ayritabiiy ko'rinishlarning boshqa tuzilishiga ega.

Umumiy nutqning rivojlanmaganligi etiologiyasida biologik va ijtimoiy tabiatning turli omillari ajralib turadi. Biologik omillarga quyidagilar kiradi: homiladorlik paytida onaning infeksiyasi yoki intoksikatsiyasi, ona va homila omili yoki guruhga mansubligi bo'yicha mos kelmasligi, tug'ilish davrining patologiyasi, markaziy asab tizimining tug'ruqdan keyingi kasalliklari va birinchi yillarda miya travmasi. bolaning hayoti haqida. Shu bilan birga, nutqning umumiy rivojlanmaganligi tarbiya va o'qitishning noqulay sharoitlaridan kelib chiqishi mumkin, u nutq rivojlanishining sezgir davrlarida aqliy mahrumlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ko'p hollarda nutqning umumiy rivojlanmaganligi turli omillarning murakkab ta'sirining natijasidir, masalan, irsiy moyillik, markaziy asab tizimining organik etishmovchiligi va noqulay ijtimoiy muhit sabab bo'ladi.[8.199-206]

Eng qiyin va doimiy variant - bu organik miya shikastlanishi natijasida yuzaga kelgan nutqning umumiy rivojlanmaganligi.

Ko'pincha nutqning umumiy rivojlanmaganligining sababi akustik-gnostik jarayonlarning zaifligi hisoblanadi. Bunday hollarda jismoniy eshitish saqlanib qolgan holda nutq tovushlarini idrok etish qobiliyati pasayadi.

Umumiy nutqning rivojlanmaganligi ko'pincha organik shikastlanishlar yoki markaziy asab tizimining ayrim qismlarining rivojlanmaganligi, shuningdek, artikulyar apparatlarning tuzilishi va funksiyasidagi og'ishlar bilan bog'liq bo'lgan nutq va vosita buzilishlari natijasida yuzaga keladi. Nutq motor apparati shikastlanishining bevosita natijasi nutq tovushlarini artikulyatsiya qilishda qiyinchilikga olib keladi. Bolalarda turli darajada ifodalangan talaffuz kamchiliklari paydo bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Tkachenko T.A. «V perviy klass - bez defektov rechi» - SPb.: «NEVA», 2008. 26-bet
2. Xabibullo o'g'li, Xovodillayev Murodjon, and Komilov Otabek Iqboljon o'g'li. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING ESHITISH IDROKINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *Science Promotion* 2.1 (2023): 28-34.
3. Murodjon, Xovodillayev. "METHODS FOR THE FORMATION OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." *Academia Repository* 4.10 (2023): 332-335
4. Ibragimovna, Turg'unboyeva Zulxumor. "ZAIF ESHITUVCHI O'QUVCHILARNI NUTQIY SIFATLARINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 131-138.
5. QIZI, XONBABAYEVA MADINABONU ASQARJON. "Kasbiy faoliyatda zamonaviy logopedni kompetentligini rivojlantirish yo'llari."

International Conference on Developments in Education Hosted from Delhi,

- India. Scienceweb-National database of scientific research of Uzbekistan, 2023.
6. Sadikovna, Rakhimova Khurshidahon. "Objectives and tasks of cochlear implantation." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 12.4 (2022): 671-675.
 7. Sodikovna, Rakhimova Khurshidahon. "Preparation of preschool children with cochlear implants for independent learning." *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* 8.8 (2020): 159-161.
 8. Sodikovna, Rakhimova Khurshidahon. "Use Of Innovative Technologies In The Formation Of Speech Skills In Children With Hearing Disabilities." *Euro-Asia Conferences*. Vol. 1. No. 1. 2021.
 9. Shahnigor, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Khomidova. "FORMATION OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES IN THE PROCESS OF TRAINING CHILDREN WITH HEARING DEFECTS TO WORK." *Confrencea* 3.03 (2023): 188-192.
 10. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "COCHLEAR IMPLANTATION: AN INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY, MEDICINE, DEAF PEDAGOGY AND SPEECH THERAPY." *Open Access Repository* 4.2 (2023): 321-330.
 11. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, and Rustamova Feruzabanu. "CONTRIBUTION OF CHARLES MIKHAIL EPE TO THE EDUCATION OF DEAF CHILDREN." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 563-566.
 12. O'ghiloy, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Kurbanuva. "CHILDREN WITH LOCAL MOVEMENT DEFECTS." *Confrencea* 3.03 (2023): 226-230.
 13. Raximova, Xurshidaxon. "NATIONAL AND FOREIGN ADVANCED TRENDS IN HIGHER EDUCATION EFFICIENCY IMPROVEMENT." *JOURNAL OF NORTHEASTERN UNIVERSITY* (2022).
 14. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhon, and Nabiyeva Umidakhan. "ORGANIZING SOCIAL WORK ACTIVITIES OF STUDENTS WITH HEARING PROBLEMS." (2023).
 15. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhon, and Odilova Rislig'oy. "PROBLEMS OF PREPARING HIGH SCHOOL STUDENTS WITH HEARING DEFECTS FOR FAMILY LIFE." (2023).

16. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Sharafuddinova Zuhra. "FORMATION OF MATHEMATICAL CONCEPTS OF CHILDREN WITH HEARING DEFECT USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES." (2023).
17. Komiljon, Raximova Xurshidaxon Sadikovna Sattarova Kamola. "PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL SYSTEM OF EDWARD SEGEN IN SPECIAL PEDAGOGY." *Confrencea* 3.03 (2023): 63-67.
18. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhan. "CORRECTIONAL AND PEDAGOGICAL WORK SYSTEM OF AUDITORY-SPEECH REHABILITATION OF CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS." *International Journal of Early Childhood Special Education* 14.6 (2022).
19. Oppoxo'jayev, Xojixuja, and Faxriddin To'ychiboyev. "MAXSUS EHTIYOJLI BOLALARNING TA'LIM-TARBIYASIDAGI TENG HUQUQLILIK MUAMMOSINI HAL ETISHDA INKLYUZIV TA'LIMNI AHAMIYATI." *Инновационные исследования в науке* 2.5 (2023): 27-33.
20. Madinakhan, Makhmudova, and Abduvahobova Irodakhan. "PECULIARITIES IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION." (2023).
21. Feruza, Teshabaeva, Mahmudova Madina, and Yuldasheva Dilbar. "The essence of inclusive education in developed countries." *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol* 8.1 (2020).
22. Sobirkhanovna, Makhmudova Madinakhan, and Akhmedova Vazirakhan. "EFFECTIVE ORGANIZATION OF CORRECTIONAL-LOGOPEDIC WORK IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY." *Open Access Repository* 4.3 (2023): 134-141.
23. Teshaboeva, Feruza Raximovna. "Literacy education of speech impaired children as a pedagogical psychological problem." *Confrencea* 5.05 (2023): 299-302.
24. Nabiyeu, R. Sh. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATI XUSUSIYATLARINI O'RGANISH METODLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 129-134.
25. Shukhratovich, Makhmudov Khurshid, and Tahirova Mahliyo. "Ways To Increase The Vocabulary Of Mentally Retarded Children Of Preschool Age Based On Plot Role-Playing Games." *International Journal of Early Childhood Special Education* 15.2 (2023).
26. Shukhratovich, Makhmudov Khurshid, and Isodullayeva Iqboloy. "PHYSIOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPEECH ACTIVITY." *Open Access Repository* 4.3 (2023): 765-771.

27. Махмудова, Мадинахон Махмудов Хуршид. "Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ёзиш ва ўқиш кўникмаларини эгаллашга тайёрлаш." *Confrencea* 4.04 (2023): 187-192.
28. Эркабоева, Нигора, et al. "Педагогик маҳорат: схема ва расмларда." *Т.: "Наврўз* (2012).
29. Erkaboeva, N., et al. "Pedagogical skills: in diagrams and pictures: Methodical manual." *Tashkent: TDPU named after Nizami* 14 (2012).
30. Эркабоева, Нигора Шерматовна. "ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННЫХ УЗБЕКСКИХ СЕМЕЙ." *Ученый XXI века* 4-1 (2016).

